

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД

НОВОСЛОБІДСЬКА ОТГ

2020

Аналіз підготовлений групою науковців під керівництвом проф. Олени Бородіної, завідувача відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ» у співпраці з Громадською спілкою «Українська мережа сільського розвитку».

Редактор — Ганна Заворотна

Дизайн і макетування — Олена Марчишина

Соціально-економічний аналіз ОТГ здійснювався у період серпень-вересень 2020 року та може не містити інформацію про зміни в складі об'єднаної територіальної громади, що виникли після місцевих виборів 2020 року.

Центр екологічних ініціатив «Екодія» висловлює щирі подяку

експертам Громадської спілки «Українська мережа сільського розвитку» та представникам Бужанської, Витвицької, Вовковинецької, Лосинівської, Новослобідської та Шумської об'єднаних територіальних громад, які долучилися до розробки соціально-економічних аналізів та брали участь в їх обговоренні.

This document has been produced in the framework of project Sustainable Perspectives for Rural Areas in RU and UA in cooperation with DRA, with the finance contribution by the German Federal Foreign Office and the Protestant Agency for Diakonia and Development 'Bread for the World'. The views expressed in this document are those of the authors and do not necessarily reflect the official policy or position of the donors of the project.

Документ підготовано в рамках проєкту «Перспективи сталого розвитку для сільських територій» у співпраці з ДРА та за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччини та Міжнародної протестантської агенції служби розвитку протестантської Діаконії «Хліб для Світу». Погляди, наведені в цьому документі, є позицією авторів і не обов'язково мають трактуватися як офіційна думка донорів.

ЗМІСТ

04	Соціально-економічний аналіз
04	Розташування
05	Природні ресурси
10	Клімат
12	Демографія
22	Місцева економіка
23	Сільське господарство
26	Бюджет
32	Рекомендації

НОВОСЛОБІДСЬКА ОТГ

РОЗТАШУВАННЯ

Новослобідська об'єднана територіальна громада створена 29 жовтня 2017 року відповідно Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» шляхом об'єднання Князівської, Лінівської, Червоноозерської, Бунякинської, Новослобідської й Юр'ївської сільських рад Путивльського району. Громада розташована у центральній частині Сумської області та за новим розподілом субрегіонального рівня адміністративно-територіального устрою країни належить до Конотопського району¹. Адміністративним центром громади є с. .

Географічне розміщення Новослобідської громади, відсутність шляхів міжнародного сполучення, а також загальноукраїнських автомобільних трас створюють певні обмеження для збалансованого економічного розвитку та посилюють периферійність території й її ізольованість.

¹ Відповідно до Постанови КМУ від 17.07.2020р. № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів».

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ

Новослобідська ОТГ володіє достатніми природними ресурсами для забезпечення якісного соціо-економічного розвитку громади. Загальна площа угідь в адміністративних межах ради становить 35698,0540 га. Структура земельного фонду (рис. 1), як основного природного ресурсу, свідчить про широкі потенційні можливості для розвитку не лише сільського господарства, а і рекреаційної діяльності, розвитку туризму, збирання дикоросів, що базуватиметься на застосуванні заліснених територій і природоохоронних зон.

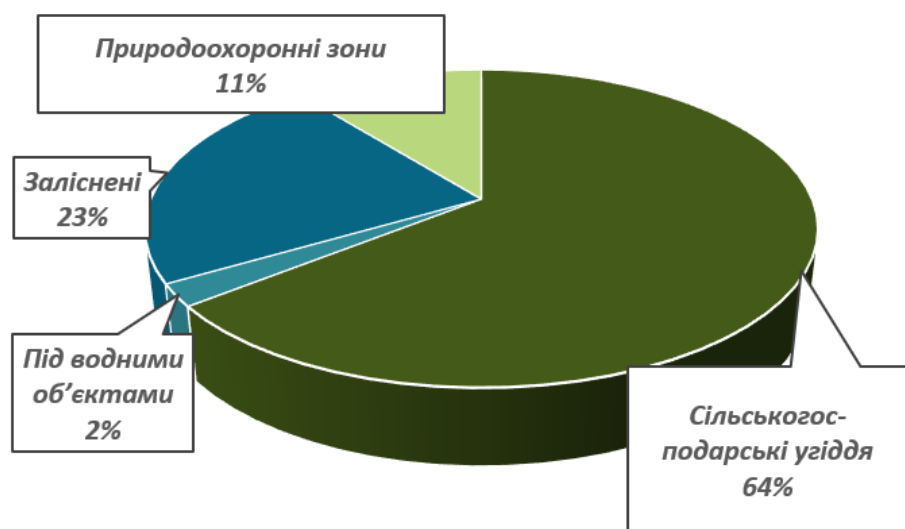

Рис. 1. Структура земельного фонду ОТГ

Сільськогосподарські угіддя громади становлять 22,7 тис. га. До їхнього складу входить рілля — 13,6 тис. га (60,0%), сіножаті/пасовища 8,7 тис. га (38,2%), багаторічні насадження 0,4 тис. га (1,8%). Найбільш екологічностабілізуючими угіддями, які значним чином покращують стан сучасних агроландшафтів і забезпечують збалансоване функціонування агроєкосистем, є ліси та території, вкриті лісом. Їх площі у громаді займають 8,1 тис. га. Сільськогосподарська освоєність території громади становить 63,6%, розораність с/г угідь — 60%. За науково-обґрунтованими показниками рівень розораності у Новослобідській громаді високий.

Надмірне навантаження на земельні угіддя громади, у тому числі, високий рівень сільськогосподарського освоєння та розораності території є однією з причин, що зумовлюють розвиток негативних тенденцій у землекористуванні.

Перевищення екологічних норм призводить до порушення збалансованого співвідношення угідь, негативно позначається на стійкості аграрних ландшафтів, а також спричиняє виникнення кризових ситуацій, пов'язаних із деградацією ґрунтів.

Ґрунтовий покрив території громади представлений широким спектром родючих земель, серед яких чорноземи типові й їх різновиди, опідзолені, ясно-сірі опідзолені, сірі лісові, темно-сірі опідзолені, торфувато-болотні та лучні поверхнево-слабосолонцюваті (рис. 2).

Різні типи ґрунтів відрізняються вмістом гумусу, кількістю поживних речовин, придатністю до вирощування тих чи інших культур. Врахування потенційних можливостей різних за складом ґрунтів, раціональне землекористування з дотриманням агроекологічних вимог дозволяють вести високорентабельне сільськогосподарське виробництво та долати виклики, які несе зміна клімату.

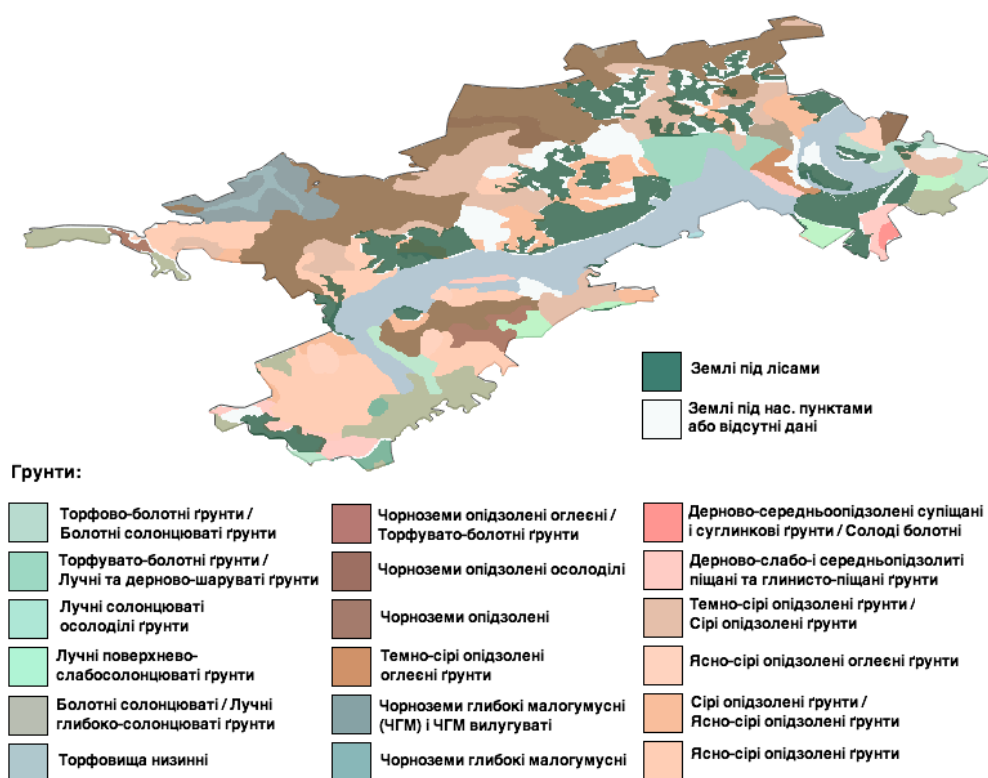

Рис. 2. Ґрунтовий покрив території Новослобідської ОТГ

На рис. 3 виділені місця можливого видобутку корисних копалин, серед яких торф, крейда, пісок, суглинок, сапропель (сировина для органо-мінеральних добрив). Практично всі родовища законсервовані та перебувають у резерві. У районі с. Бунякине знаходиться єдина на території громади робоча шахта з видобутку торфу як паливно-енергетичної сировини.

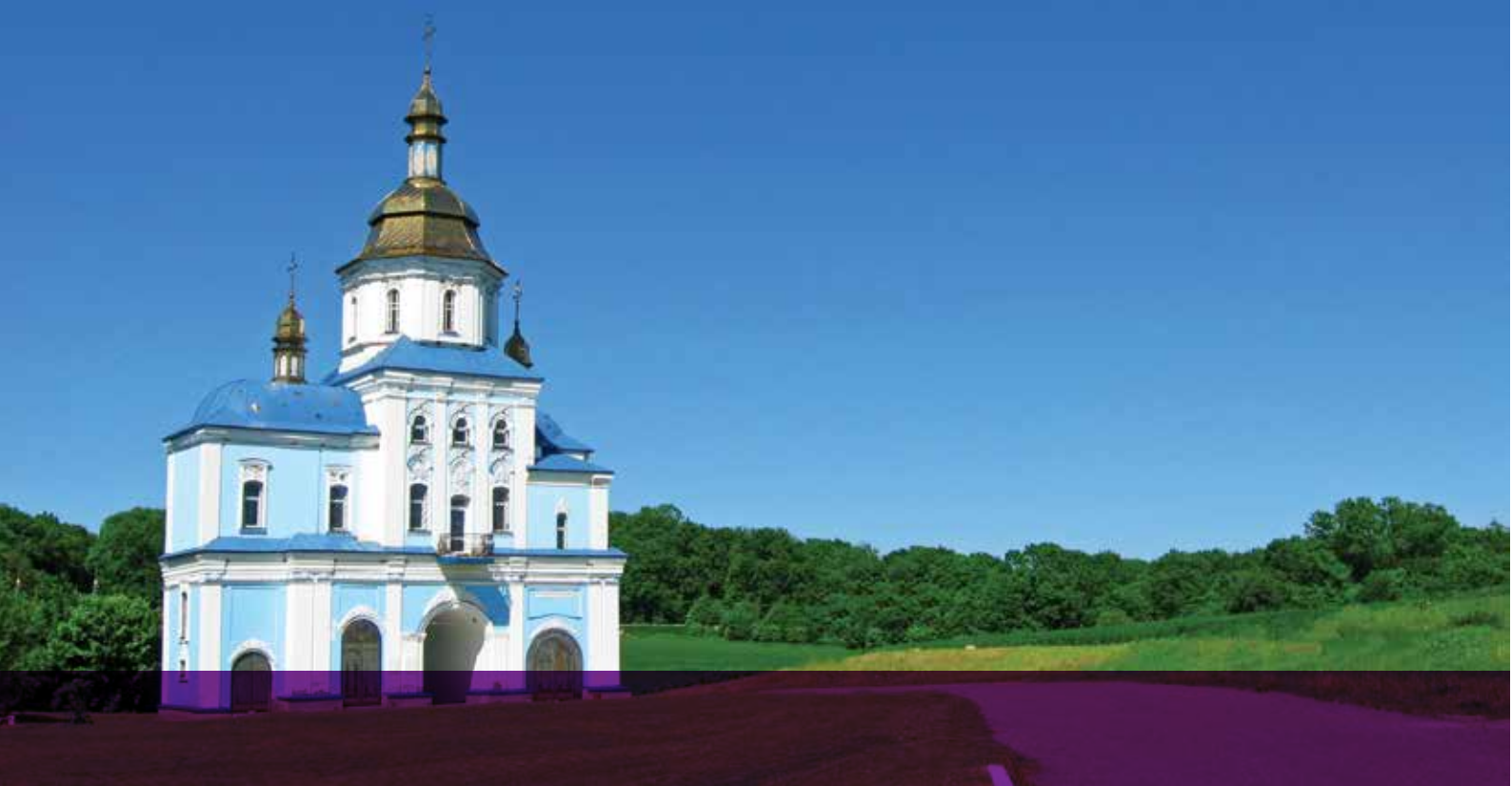

Рис. 3. Смарагдова мережа та поклади корисних копалин на території Новослобідської ОТГ

Внутрішні води представлені рікою Сейм (найбільша у регіоні). У живленні річки основну роль відіграють дощові води, меншу частку становлять снігові та підземні води. У кожному населеному пункті громади є ставки, мережа яких складається з 43 об'єктів.

На території громади розташовані три заказники місцевого значення. Між селами Нова Слобода та Линове простягнувся ландшафтний заказник місцевого значення «Монастирський ліс» (площа 864 га). Територія являє собою схил долини р. Сейм із великим масивом широколистяного лісу. Заказник має цінність як типова для Північно-Східної частини України ділянка з добре збереженим природним лісовим масивом. Окремі представники місцевої флори та фауни заказника занесені до Червоної книги України.

Серед завдань, які потребують найбільш швидкого вирішення в ОТГ — інвентаризація активів громади, у тому числі, і природних ресурсів. Виготовлення генеральних планів населених пунктів, розроблення проектної документації на ставки, створення реєстру об'єктів нерухомості та земель комунальної власності дозволить більш ефективно та при цьому ощадливо використовувати ресурси громади та за потреби, більш ефективно їх захищати.

У заплаві річки Горн (притока р. Сейм) розташовані гідрологічний заказник місцевого значення «Юр'ївський» (площа 211 га) і ландшафтний заказник місцевого значення «Мовчанський» (706 га), який є об'єктом природно-заповідного фонду Сумської області. Територія заказників розміщується на болотному масиві «Мовче», де колись були торфорозробки, а наразі відбувається відновлення рослинності.

На більшій частині території заказників переважають зарості чагарникових верб у комплексі з обводненими зниженнями колишніх кар'єрів. На таких зниженнях суцільною стіною виділяються зарості очерету звичайного. Ці природні ресурси можуть стати сировиною для розвитку локальних проєктів альтернативної енергетики.

Згідно Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» площа земель природно-заповідного фонду (ПЗФ) в Україні на 2020 р. має становити 10,4% від загальної території країни. На даний час за «показником заповідності»: Україна — 5,4%, Сумська обл. — 7,42%, Новослобідська громада — 10,8%. При цьому у громаді є ще значний потенціал для збільшення заповідних зон.

Частина території громади включена до Смарагдової мережі України (англ. Emerald network), що об'єднує території особливого природоохоронного інтересу (Areas of Special Conservation Interest, ASCI). Із 2009 р. завдяки екоактивістам Смарагдова мережа розробляється в Україні як частина імплементації Бернської конвенції (Конвенція про дикі види флори та фауни і середовища існування у Європі), а також у рамках виконання вимог Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Ця конвенція є основою для організації природоохоронної роботи в Європі. Мережа Емеральд проєктується у 26 державах, в яких використовують новий біогеографічний підхід, затверджено переліки видів і оселищ, які потребують охорони на рівні всієї Європи. У Конвенції визначено, що охороняти види й оселища можна лише у тих місцях, де вони зустрічаються природним чином. У країнах ЄС створюється мережа «Nature 2000», яка проєктується за аналогічними принципами, що і мережа Емеральд, однак використовує юридичні та фінансові інструменти ЄС. На рис. 4 представлена частина Середньосеймського біогеографічного регіону, який охоплює 92,2 тис. га. Ці території важливі для рідкісних в Європі 41 виду птахів і 23 видів природних оселищ.

Включення території до Смарагдової мережі на даний час не означає отримання охоронного статусу та передбачені законодавством України засоби збереження та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду². Держава також фінансово не підтримує збереження природних заказників, однак використовувати їх природний потенціал для розбудови великого спектру екосистемних послуг можливо.

Основними видами рекреаційної діяльності у межах заказників і пам'яток природи можуть стати загальнооздоровчий і культурно-пізнавальний відпочинок; екскурсії (прогулянки) маркованими екологічними стежками, а також науково-пізнавальний пішохідний туризм; орнітологічний туризм (спостереження за птахами); етнографічний туризм (кантрі-туризм) — ознайомлення з народними традиціями, фольклором, побутом, архітектурою й іншими ментальними цінностями місцевого населення.

Організація на території заказників просвітницьких заходів сприятиме не лише популяризації екологічних знань, проведенню природо-охоронної роботи, а стане мультиплікатором для місцевої економіки через збільшення кількості туристів, залучення значної частини місцевого населення до надання послуг відвідувачам і наповнення місцевого бюджету.

Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна взяла на себе низку зобов'язань, які передбачають, у т. ч., адаптацію національного законодавства до європейських актів, що стосуються охорони навколишнього середовища, включаючи завершення реєстру потенційних територій Смарагдової мережі та впровадження захисних заходів і заходів управління ними; встановлення системи моніторингу природоохоронного статусу оселищ і встановлення суворого режиму захисту рідкісних видів флори та фауни.

² Закон України «Про природно-заповідний фонд» № 2456-XII від 16.06.1992р.

КЛІМАТ

Територія Новослобідської ОТГ знаходиться у межах Поліської низовини, на плато Середньо Руської височини. Громада розташована у межах двох природно-кліматичних зон — Полісся та Лісостепу. Клімат помірно-континентальний, середня зимова температура складає $-5...-7$ °С, а влітку $+18...+20$ °С. Річна сума опадів становить 500–700 мм. У місцевості переважають Західні та Північно-Західні вітри. Клімат у регіоні формується під впливом температури повітря, опадів, сонячної радіації, повітряних мас, циркуляції атмосфери, підстилаючої поверхні, рельєфу.

Прояви зміни клімату відчутні на всій території України, зокрема, й у Сумській області, де розташована Новослобідська ОТГ. Згідно прогнозів провідних наукових центрів у період до 2030 р. середньорічна температура повітря підвищиться приблизно на $0,5$ °С порівняно з періодом 1991–2010 рр. Найбільший приріст температури очікується у грудні ($1,1$ °С), а також у період травень-жовтень ($+0,5...+0,6$ °С). Натомість лютий і березень можуть стати навіть більш прохолодними (до $-0,2$ °С). До 2030 року очікується незначне збільшення середньорічної кількості опадів ($+7\%$) порівняно з періодом 1991–2010 рр. При цьому у період листопад-травень прогнозується збільшення кількості опадів ($+6...+19\%$), а протягом липня-жовтня може відбутися скорочення середньомісячних сум опадів на $-3...-6\%$.

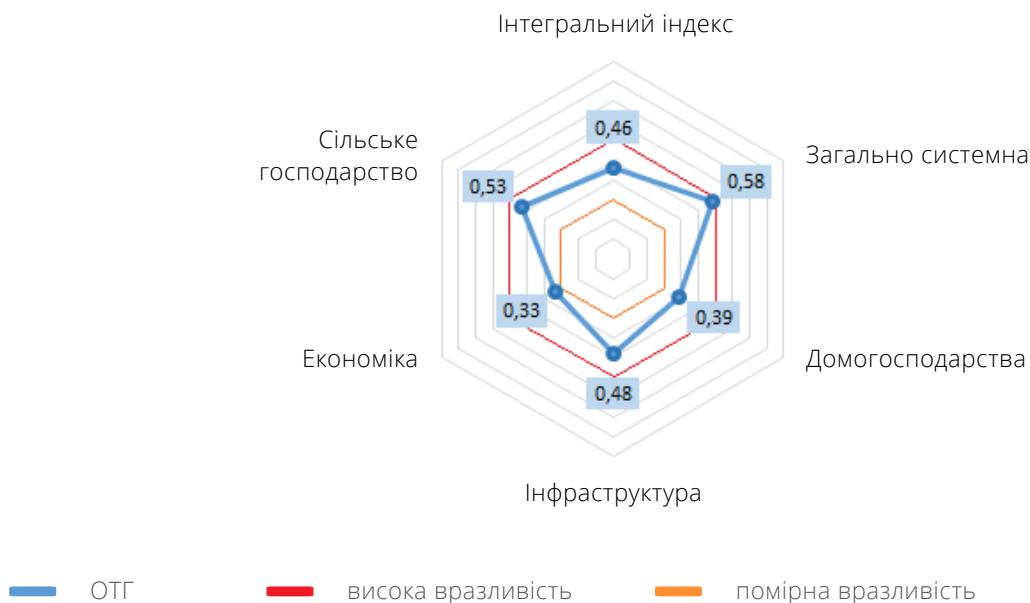
За оцінками членів ОТГ і експертів, серед чинників, що посилюють вразливість сфер життєдіяльності громади до зміни клімату, є підвищення середньорічних і екстремальних температур, зростання частоти прояву посухи протягом останніх 10 років, посилення дії теплового стресу. Залежність економіки ОТГ від сільського господарства з високим рівнем розораності робить його вразливим до дії зазначених негативних кліматичних чинників (рівень вразливості сільського господарства становить $0,53$ (рис. 4), що наближається до верхньої межі середнього інтервалу вразливості*).

Найбільше адаптованими до зміни клімату є домогосподарства.
Маючи менші масштаби вони гнучко пристосовуються
до нових кліматичних умов.

* Відповідно до розробленого методичного підходу виділено три рівні вразливості соціо-економічних систем до зміни клімату: менше $0,3$ – низька вразливість; $0,3-0,6$ – середня вразливість; понад $0,6$ – висока вразливість.

Рис. 4. Оцінка вразливості соціоекономічних систем Новослобідської ОТГ до зміни клімату

Висока загальносистемна вразливість (0,58) спричинена зменшенням кількості та щільності лісових і зелених насаджень, включаючи полезахисні лісосмуги, а також прогнозованим зростанням температури повітря для регіону. Пом'якшити дію другого чинника можливо лише адаптивними методами, у той час як контроль за вирубкою лісів лежить у компетенції місцевої влади.

Найбільше адаптованими до зміни клімату є домогосподарства. Маючи менші масштаби вони гнучко пристосовуються до нових кліматичних умов. Більш ранні терміни початку весняних посівних робіт, збір дощової води для поливу, застосування енергоощадних технологій у побуті й альтернативних джерел енергії зменшують вразливість домогосподарств до кліматичної зміни.

Для зменшення вразливості сільського господарства до кліматичної зміни слід використовувати агротехнологічні заходи, зокрема, технології для зниження випаровування вологи (на основі мінімальної обробки ґрунту), а також організаційні заходи (робота із представниками агроформувань із метою поширення інформації про заходи протидії кліматичним впливам і приведення структури землекористування до норм сталого землекористування).

Вразливість інфраструктури ОТГ обумовлена переважно несталістю постачання електроенергії, зокрема, через дію несприятливих гідрометеорологічних явищ. З огляду на збільшення площ під зерновими культурами на території ОТГ для підвищення стійкості енергетичних систем слід переходити на застосування альтернативних джерел енергії для її постачання принаймні об'єктами критичної інфраструктури.

Доведено, що неминучими наслідками зміни клімату є скорочення біологічного різноманіття: від генетичного до екосистемного. Біологічні системи піддаватимуться структурним і функціональним трансформаціям, біорізноманіття паразитичних видів носитиме непередбачуваний і важко контрольований характер, що створюватиме реальну загрозу безпеці життєдіяльності людини.

ДЕМОГРАФІЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

До складу громади входять 22 населені пункти, об'єднані у 5 старостинських округів³ (табл. 1).

Таблиця 1. Адміністративний устрій громади

Населений пункт	Площа території, всього (га)	Щільність населення, (осіб/км ²)	Населення (осіб), на 01.01.			Скорочення населення, 2020 р. /2005р., %
			2005	2014	2020	
Адміністративний центр ОТГ – с. Нова Слобода	7890,1	12,9	1467	1126	1021	30,40
с. Свобода			20	1	1	95,00
селище Партизанське			9	1	-	100,00
Бунякинський старостинський округ	7084,4	6,46	733	553	458	37,52
с. Бунякине			449	418	348	22,49
с. Гірки			131	76	65	50,38
с. Бруски			136	55	38	72,06
с. Бувалине			17	4	7	58,82
Линівський старостинський округ	5246,98	8,12	637	489	426	33,12
с. Линове			637	489	426	33,12
Юр'ївський старостинський округ	5555,14	9,43	744	596	524	29,57
с. Юр'єве			485	415	379	21,86
с. Волинцеве			248	174	142	42,74
Селище Волинцівське			11	7	3	72,73
Князівський старостинський округ	6094,574	9,93	733	648	605	17,46
с. Князівка			272	259	244	10,29
с. Старі Гончарі			48	16	6	87,50
с. Нові Гончарі			46	31	23	50,00
с. Ширяєве			155	141	129	16,77
с. Мінакове			154	145	149	3,25
с. Сахарове			22	31	31	+40,91
с. Сиром'ятникове			36	25	23	36,11

³ Рішенням сесії Новослобідської сільської ради від 26.02.2020 надано згоду на добровільне приєднання Руднівської сільської територіальної громади Путивльського району Сумської області (с. Рудневе) до Новослобідської об'єднаної територіальної громади Путивльського району Сумської області.

Населений пункт	Площа території, всього (га)	Щільність населення, (осіб/км ²)	Населення (осіб), на 01.01.			Скорочення населення, 2020 р. /2005р., %
			2005	2014	2020	
Червоноозерський старостинський округ	3826,0	7,92	440	341	303	31,14
с. Червоне Озеро			193	169	151	21,76
с. Чаплищі			186	146	133	28,49
с. Козлівка			33	17	16	51,52
с. Жари			28	9	3	89,29
РАЗОМ	35,698	9,35	4123	3755	3338	19,04

Загальна чисельність населення громади на 01.01.2020 р. становить 3338 осіб, у т.ч., 1593 чоловіки та 1745 жінок. При цьому у 9 населених пунктах кількість чоловіків переважають (незначно) кількість жінок. Із 2014 р. населення сіл, що увійшли в ОТГ, скоротилося на 11% (середньоукраїнський показник — 9%). При цьому зменшення чисельності жінок відбувалося більш інтенсивними темпами: чисельність жінок скоротилася на 15%, а чоловіків — на 5,5%. Такі втрати змінили гендерну структуру населення. У 2014 р. співвідношення жінок/чоловіків було 55,1/44,9, а у 2020 р. пропорція змінена та становить 52/48.

За період 2005–2020 рр. скорочення населення становило 19%. Найбільші втрати кількості населення зазначені у селах Бунякинського старостинського округу — 37,5%. В інших округах за період 2005–2020 рр. населення скоротилося на близько 30%. При цьому с. Свобода та с. Партизанське залишилися взагалі знелюднені. Аналіз зміни чисельності населення у розрізі сіл свідчить про більш інтенсивну втрату у малих населених пунктах, де зменшення населення сягає 70–80%. У селах із населенням більш ніж 350 осіб скорочення коливається у межах 30%.

Зменшення чисельності відбувається за рахунок природних чинників. Протягом досліджуваного періоду кількість померлих щорічно переважає кількість народжених у 3,6–3,7 рази.

Розрахований індекс життєвості, як відношення загальної кількості народжених до загальної кількості померлих, у громаді становить 0,274 (чим більш віддалене значення показника від 1, тим ситуація більш складна) (рис. 5).

Приведені для порівняння показники значення індексів життєвості у Сумській області й Україні, хоча і не забезпечують навіть простого відтворення населення, значно кращі за дані Новослобідської громади.

За умови збереження сучасних темпів скорочення чисельності населення до 2030 р. загальна кількість мешканців ОТГ становитиме близько 3000 осіб (рис. 6).

Сучасна демографічна ситуація у громаді викликає занепокоєння, оскільки їй притаманна низка загрозливих тенденцій: низький рівень народжуваності, значно вища смертність серед жінок, вагома кількість трудових мігрантів (які потенційно можуть не повернутися до громади).

Рис. 5. Індекс життєвості

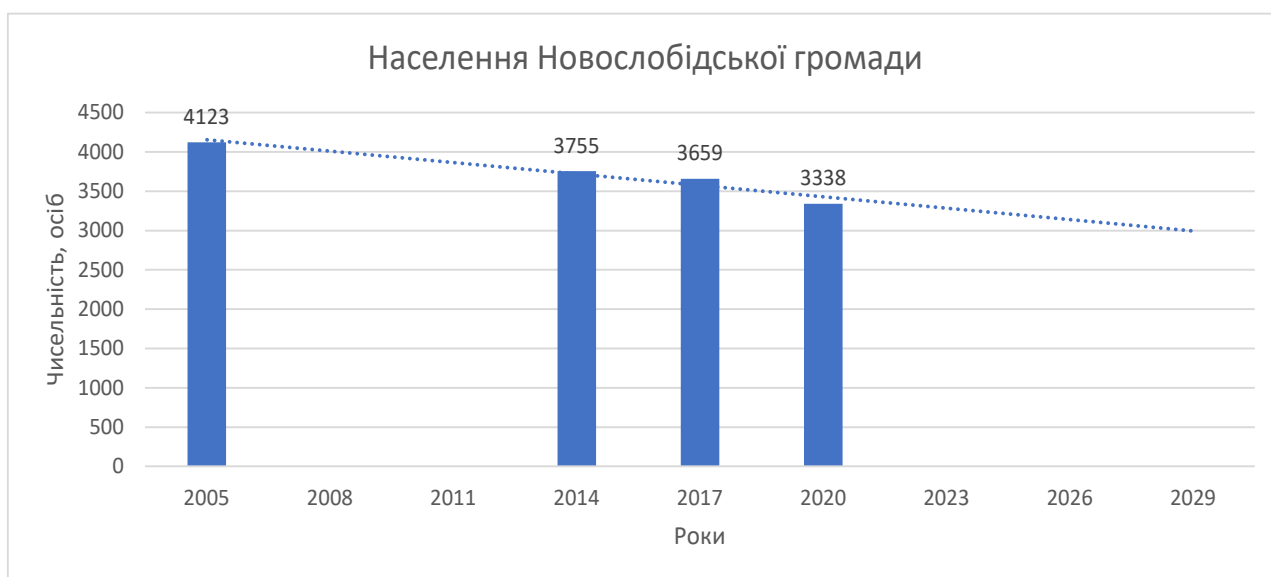
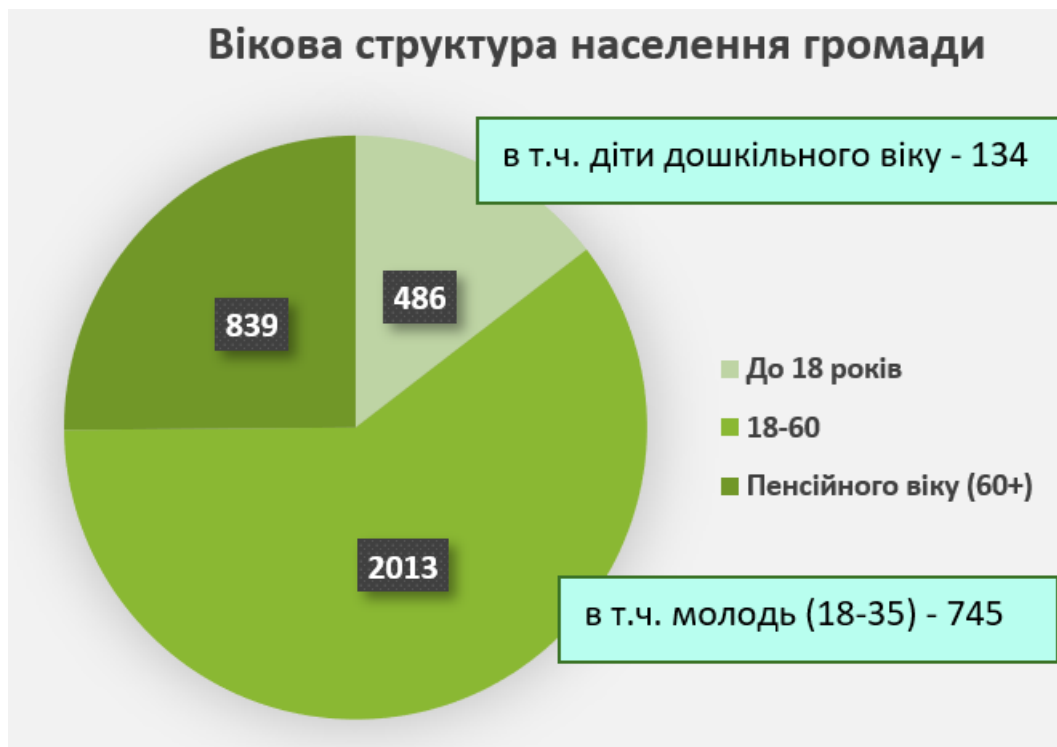

Рис. 6. Прогноз можливих змін чисельності населення громади до 2030 р.

Вікова структура населення повністю відображає демографічні тенденції у громаді. Високою зберігається питома вага найбільш активного населення 18–60 років і на 01.01.2020 р. становить 60%. При цьому кількість осіб старшого віку (пенсіонерів) у 1,7 рази перевищує кількість дітей до 18 років (рис. 7). Процес старіння населення, що триває, обмеження потенціалу його відтворення за рахунок природного приросту негативно впливає на перспективи економічного розвитку громади.

Рис. 7. Розподіл населення ОТГ за віком

Розрахований коефіцієнт демографічного навантаження свідчить, що у середньому на кожну 1000 працездатного населення припадає 213 дітей віком до 16 років і 450 пенсіонерів, а у цілому демографічне навантаження дітьми та пенсіонерами у розрахунку на кожну 1000 працездатного населення Новослобідської громади на 01.01.2020 р. у середньому становить 663 особи.

НОВОСЛОБІДСЬКА ГРОМАДА ЗНАЧНО ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВІД БАГАТЬОХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ НИЗЬКОЮ ЩІЛЬНІСТЮ НАСЕЛЕННЯ — 9,35 ОСІБ НА 1 КМ² (ДОВІДКОВО: СУМСЬКА ОБЛ. — 44,8, УКРАЇНА — 73,3). ТАКА РОЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЄЮ ГРОМАДИ, З ОДНОГО БОКУ, УСКЛАДНЮЄ КОМУНІКАЦІЮ МІЖ ЛЮДЬМИ, РОБОТУ У СПІЛЬНИХ ПРОЄКТАХ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РІЗНИМИ ВИДАМИ ПОСЛУГ, З ІНШОГО, ЗБІЛЬШУЄ ПОТЕНЦІАЛ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ, ВІДКРИВАЄ НЕОБМЕЖЕНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕСЕЛЕНИХ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ НЕОБХІДНИМИ УМОВАМИ ПРОЖИВАННЯ.

Гендерний аспект.

У сучасному суспільстві для розробки ефективної програми соціально-економічного розвитку, у т.ч., і на рівні громади, доцільним є застосування гендерного підходу. Зважаючи, що суспільні явища неоднаково впливають на чоловіків і жінок, і викликають у них відмінні реакції, врахування інтересів і потреб різних за статтю осіб стане інструментом пришвидшення економічних перетворень у громаді.

Структура населення Новослобідської громади за гендерною пропорцією збалансована: 48% чоловіків і 52% жінок. У розрізі вікових категорій баланс зберігається у дітей до 18 років: 51,8% чоловіків на 48,2% жінок, і населення працездатного віку 18–60 рр. — 52,6/47,4%. Станом на 01.01.2020 року шкільні заклади сільської ради відвідують 305 дітей, серед яких майже однакова кількість дівчат і хлопчиків (50%). При цьому гуртки та бібліотеки відвідують переважно дівчата, частка яких становить 81% і 92% відповідно.

Переважає жіночої статі суттєво помітно у віці понад 60 років — 35% чоловіків і 64,6% жінок. Така ситуація притаманна всій Україні й у середньому тривалість життя жінок на 12 років більша, ніж у чоловіків.

У міграційних процесах задіяні більше чоловіки. Серед вибулих із громади обліковуються 15 чоловіків за одночасного прибуття 4 жінок. З огляду на невелику чисельність населення громади навіть такі гендерні зсуви можуть порушити загальний баланс.

Гендерна рівність у громаді зберігається на рівні управління: майже однакова кількість чоловіків і жінок (50,8/49,2%) очолюють домогосподарства, 50/50% — структура депутатського корпусу громади.

У громаді є сфери, в яких чітко переважає та чи інша стать. Виконавча влада, яка представлена посадовими особами органів місцевого самоврядування, на 70% складається з жінок. У закладах освіти й охорони здоров'я також працюють в основному жінки, їх частка становить 74%. Підприємствами громади керують лише чоловіки та 59% фізичних осіб-підприємців також цієї статі.

РИНОК ПРАЦІ

Загальна структура зайнятості населення демонструє монофункціональність економіки та повну залежність від сільського господарства (рис. 8).

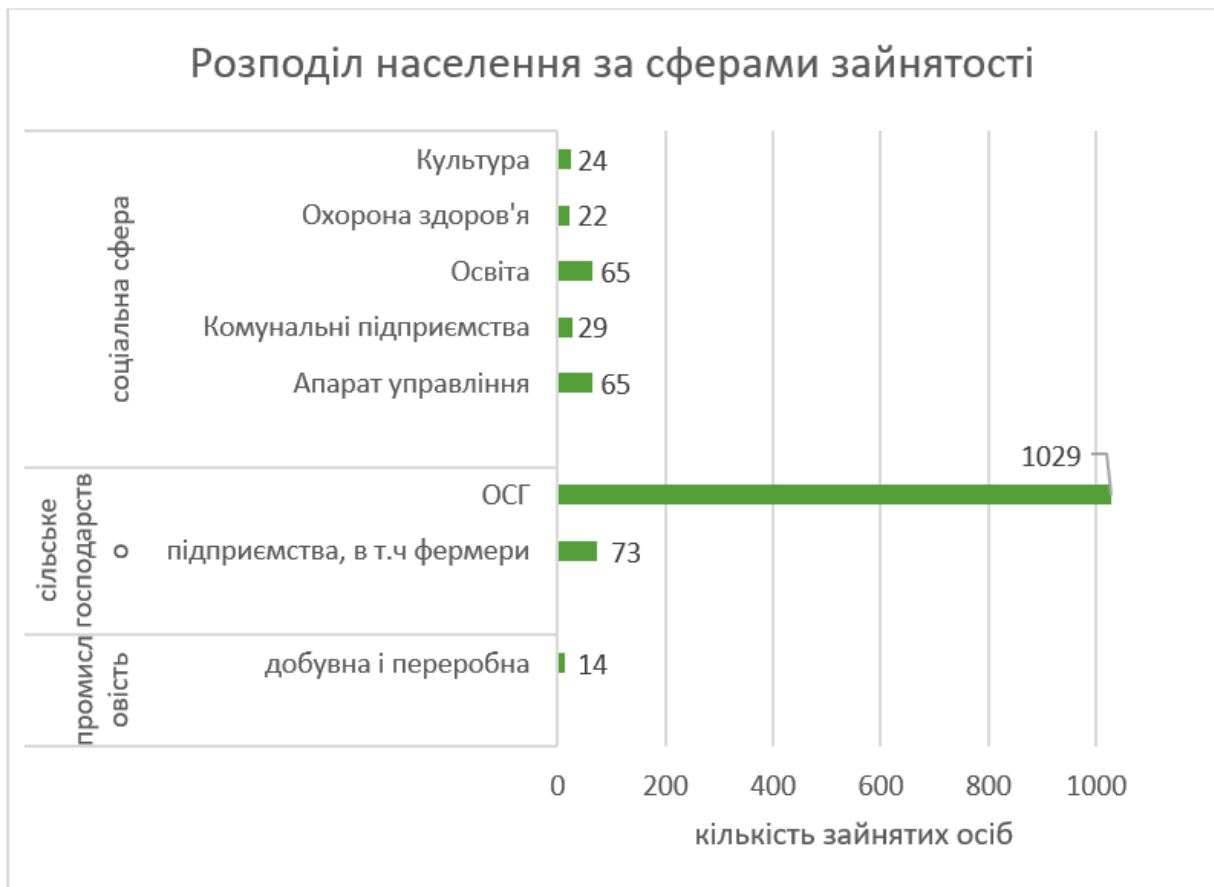

Рис. 8. Структура зайнятості населення Новослобідської ОТГ

84% працюючого населення зайняті у сільському господарстві, при цьому 78% — в особистих селянських господарствах (ОСГ). У соціальній сфері зайняті 15% і лише 1% — у добувній і переробній промисловості.

Працездатне населення більше схильне до трудової міграції, пошуку роботи за межами своїх населених пунктів, ніж до самостійної підприємницької діяльності на місцях. Станом на 01.01.2020 р. за межами громади (на заробітках) перебували 675 осіб, що становить третину працездатного населення; в ОТГ зареєстровано лише 17 фізичних осіб-підприємців.

Офіційно безробітними у громаді обліковується 35 осіб, рівень зареєстрованого безробіття складає 1,7%. Реальна ситуація з безробіттям виглядає абсолютно інакше.

Половина економічно-активного населення громади зайняті лише в особистих селянських господарствах. Зайнятість в ОСГ — це неформальна зайнятість, всі ризики неформального працевлаштування відчують на собі члени ОСГ.

Головним ризиком є повна відсутність соціальних гарантій, тобто позбавлення працівників багатьох соціальних прав, передбачених Конституцією України та Кодексом законів про працю України: пенсійного забезпечення; допомоги з тимчасової непрацездатності; оплачуваної відпустки; допомоги з безробіття; доплати за роботу у наднормовий час, святкові та вихідні дні й інші.

Робота неформально зайнятих працівників не зараховується до трудового стажу. За законодавчими нормами статус члена ОСГ унеможливує отримання допомоги з безробіття, а в умовах пандемії Covid-19 така державна підтримка стала суттєвою допомогою для багатьох українців. Доходи від вимушеної зайнятості в ОСГ низькі та зазвичай їх вистачає лише на задоволення поточних споживчих потреб. Таким чином, зайнятість в ОСГ — це приховане безробіття та для більшості — вимушена праця через відсутність інших альтернатив.

ІНЖЕНЕРНО-ТРАНСПОРТНА ТА СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

Транспортна доступність. Комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій недостатньо розвинутий у громаді. Протяжність доріг із твердим покриттям становить 86,5 км, у т. ч., 55,24 км комунальних доріг. Майже всі дороги потребують ремонту. Більшість сіл мають громадське транспортне сполучення з центром громади та районним центром — м. Путивль. Зв'язок між селами здійснюється за допомогою власного автомобільного транспорту. У 4 селах, де загалом проживає 303 особи (10% населення громади) немає громадського сполучення. Вони найбільш віддалені від центру громади та часова доступність до центру громади становить більше 30 хв. (підписані на рис. 9).

Рис. 9. Часова доступність населених пунктів до центру ОТГ (у хвилинінах)*

Енергоефективність

Рівень газифікації сіл громади нерівномірний. У половині населених пунктів взагалі відсутнє централізоване газопостачання, а у деяких сягає 88%. У середньому 45% будинків газифіковані.

Опалення будівель бюджетної сфери не відповідає сучасним вимогам до енергоефективності будівель. Навчально-виховні комплекси та приміщення амбулаторій сімейної медицини та ФАПів мають змішану систему опалення (природний газ і тверде паливо). У закладах культури теплопостачання не завжди може підтримувати нормативну температуру у приміщеннях будівель.

Видатки Новослобідської громади на придбання енергоносіїв постійно зростають внаслідок глобальних тенденцій до підвищення цін на паливно-енергетичні ресурси та зростання споживання енергоресурсів кінцевими користувачами. Таким чином, проблема енергоспоживання з кожним роком стає все більш актуальною для громади.

Доступність якісної води

Для водозабезпечення населених пунктів громади використовуються ресурси 29 артезіанських свердловин. Мережею централізованого водопостачання охоплено близько 70% населення громади. Протяжність водогінних мереж становить 61,354 км. На території сіл громади налічується 119 шахтних колодязів, з яких 82 діє та 37 — у резерві. Переважна кількість водогонів побудована у середині минулого сторіччя та до цього часу експлуатується без капітального ремонту та реконструкції. У зв'язку з цим значна частина водогінних мереж, водонапірні вежі підлягають ремонту. Шахтні колодязі потребують очистки. У громаді затверджена Програма «Питна вода Новослобідської сільської ради на 2018–2020 роки», заходи якої передбачають упорядкування шахтних колодязів, артезіанських свердловин, встановлення глибинних насосів на свердловини, проведення поточних ремонтів водогінних мереж. У бюджеті програми закладені кошти на відбір аналізів і дослідження якості питної води, хлорування водогінних мереж. Заплановано до кінця 2020 р. охопити все населення цілодобовим водопостачанням.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ І СОЦІАЛЬНА СФЕРА

Соціальна сфера громади представлена мережею освітніх, культурних і медичних закладів, які розташовані у центрах старостинських округів (рис. 10).

Рис. 10. Об'єкти соціальної інфраструктури Новослобідської ОТГ

РОЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НОВОСЛОБІДСЬКОЇ ГРОМАДИ УСКЛАДНЮЄ ДОСТУП НАСЕЛЕННЯ ДО БАГАТЬОХ ПОСЛУГ, У Т. Ч., І СОЦІАЛЬНИХ. НЕЗАДОВІЛЬНИЙ СТАН ДОРІГ, ВІДСУТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТНОГО СПОЛУЧЕННЯ МІЖ СЕЛАМИ ГРОМАДИ, СТАЛИ СЕРЙОЗНИМ ВИКЛИКОМ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОСНОВНИМИ ВИДАМИ ПОСЛУГ.

У громаді функціонує центр із надання соціальних послуг, у т. ч., відділення соціальної допомоги вдома та Відділення стаціонарного догляду для тимчасового проживання «Будинок захищеної старості».

Серед населення громади виділені наступні соціальні категорії: люди з інвалідністю — 164 особи, у т. ч., 5 дітей з інвалідністю; учасники ВВВ і прирівняні до них особи — 61; учасники АТО/ООС — 24, постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС — 33, статус учасника бойових дій має 12 осіб. Також обліковуються 65 малозабезпечених родин, 32 багатодітні родини, в яких виховуються 104 дітини; 4 опікунські та 2 прийомні родини. У громаді 20 дітей перебувають в інтернатних закладах, із них 10 позбавлені батьківського піклування. Загалом 1371 мешканець, що становить 40% населення громади, потребує соціальної підтримки (у т. ч., користується житлово-комунальними субсидіями, соціальними виплатами тощо).

МІСЦЕВА ЕКОНОМІКА

Економічну діяльність на території ОТГ здійснюють 15 сільськогосподарських підприємств; 2 промислових підприємства малого бізнесу, які спеціалізуються на обробці деревини та виробництві тротуарної плитки та 17 підприємств у сфері торгівлі. Загальна кількість зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності — 23, у т. ч., 2 юридичні особи та 21 фізична-особа підприємець.

За історичними довідками на території громади діяло торфопідприємство (с. Партизанське), видобували крейду та випалювали вапно, працював крейдотерний завод (с. Гірки); було розвинуто гончарство (с. Линове, с. Старі Гончарі, с. Нові Гончарі); ткацтво (села Князівського старостинського округу); працював завод із переробки конопель.

На даний час у громаді залишилося лише сільськогосподарське виробництво та сфера послуг, яка представлена 14 приватними торговими точками (5 із них у с. Нова Слобода), перукарнею, лазнею, ветеринарною дільницею, вузлом зв'язку, філією ошадної каси, АТС, які розташовані у с. Нова Слобода. Територіально суб'єкти підприємництва здійснюють свою діяльність у 9 населених пунктах громади, у решті — немає офіційно зареєстрованих підприємств (табл. 2).

Таблиця 2. Економічна активність у селах громади, 2019 р.

Населений пункт	Сільськогосподарське виробництво					Сфера послуг
	Разом	У т. ч.				
		ПП	ТОВ	ФГ	інші	магазини
Нова Слобода	3	-	-	1	2	5
Линове	1	-	-	1	-	2
Бунякине	1	-	1	-	-	-
Мінакове	1	1	-	-	-	3
Сиромятникове	1	-	-	1	-	-
Юрьєве	-	-	-	-	-	1
Волинцеве	1	1	-	-	-	1
Червоне озеро	-	-	-	-	-	1
Чаплищі	-	-	-	-	-	1

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Основною сферою економічної діяльності у громаді є сільське господарство. Виробництвом сільськогосподарської продукції займаються великі агробізнесові компанії, приватні підприємства, фермери, особисті селянські господарства, домогосподарства. Для товарного сільськогосподарського виробництва використовується 15064 га сільськогосподарських угідь.

Агробізнесові компанії використовують орендовану землю, оскільки переважна більшість власників земельних паїв передали їх до оренди для товарного виробництва. На даний час орендна плата становить 11–13% за га залежно від землекористувача. Агропідприємства спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, в основному на вирощуванні експортоорієнтованих культур. Їхні земельні банки сягають тисяч гектарів (табл. 3).

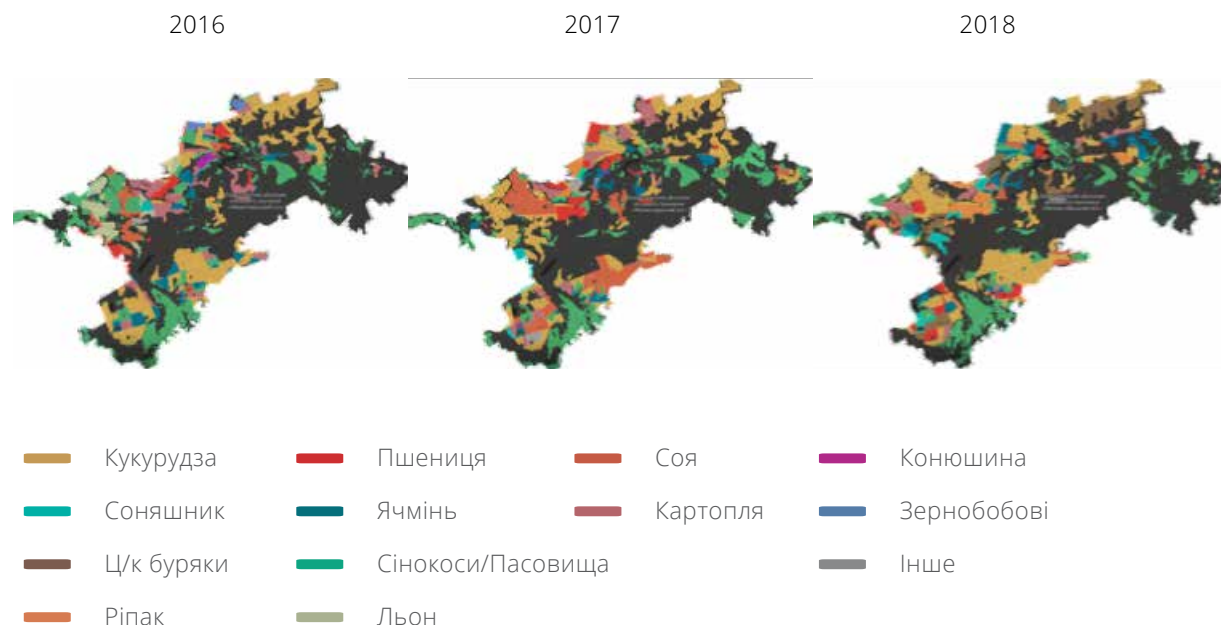
Таблиця 3. Аграрні компанії, що працюють на орендованих землях у Новослобідській ОТГ, 2018 р.

Підприємство	Земельний банк ⁴	У т.ч., орендована земля	Спеціалізація виробництва
ПП «Карла Маркса-2» (с. Мінакове)	11,061 тис. га	11,061 тис. га	кукурудза (на зерно) - 24 %, пшениця - 21 %, ріпак олійний - 9 %, соняшник 23 %, соя – 23 %.
ТОВ «Сейм-агро» (м. Путивль)	2,292 тис. га	2,292 тис. га	соя - 31,4 %, соняшник – 24,4 %, пшениця - 22,2 %, кукурудза (на зерно) - 15,9 %, гречка - 2,9 %, по 1 % - ячмінь (на солод), багаторічні трави, гірчиця
ТОВ «Агрофірма Обрій» (с. Бунякине)	1,050 тис. га	1,050 тис. га	соняшник - 100 %
ФГ «Троценко» (с. Нова Слобода)	990,6 га	990,6 га	кукурудза (на зерно) - 40 %, пшениця - 31 %, пшениця твердих сортів - 5 %, соняшник - 8,7 %, соя – 15 %.
ПП «Карпенко» (с. Юрьєве)	779 га	779 га	кукурудза – 23,5 %, овес – 10,1 %, пшениця – 28 %, соняшник – 21 %, соя – 4,9 %, багаторічні трави – 8,4 %, ячмінь на солод - 4,2 %
ФГ Скворцова В.В. (с. Линове)	63,0 га	63,0 га	соя – 100 %

Джерело: <https://agroxy.com/company/map>

⁴ Загальний земельний банк підприємства, у т.ч., на території Новослобідської ОТГ.

Серед посівів переважають кукурудза, ріпак, соя. У 2016 р. навколо села Князівка вирощували льон. У наступні роки посіви льону замінені на картоплю, ячмінь, соняшник. На території громади вирощується цукровий буряк і пшениця; виділяються пасовища/сінокоси, хоча розмір їх у динаміці постійно зменшується (рис. 11).

Рис. 11. Просторове розміщення сільськогосподарських культур на території Новослобідської ОТГ

Найбільшим землекористувачем на території громади є ПП «Карла Маркса-2». Підприємство орендує 11,1 тис. га земельних угідь (у т.ч., і на території даної ОТГ), на яких вирощуються виключно культури, орієнтовані на експорт. Така спеціалізація зберігається протягом років.

ПП «КАРЛА МАРКСА-2» ВХОДИТЬ ДО ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «РЕЙ АГРО» (ПІДПРИЄМСТВО ГРУПИ КОМПАНІЙ «АГРОПРОСПЕРИС»). ЗА ДАНИМИ АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ YOUCONTROL, ЗАСНОВНИКИ — PITT HOLDING COMPANY LIMITED (99,9%), «ЦЕНТР ДАР» (0,01%). КІНЦЕВИЙ БЕНЕФІЦІАРНИЙ ВЛАСНИК (КОНТРОЛЕР) ЗАСНОВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ДЖОРДЖ РОР, США, МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ — 10075, США, МІСТО НЬЮ-ЙОРК, ВУЛ. 875 ПАРК АВЕНЮ, БУД. 8 А; МОРІС ТАБАСІНІК, АВСТРИЯ, МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ — 33154, США, МІСТО БАЛ ХАРБОР, ВУЛ. 262 БАЛ БЕЙ ДРАЙВ.

Засновниками інших великих агровиробників і їх кінцевими вигодоотримувачами є місцеві мешканці (за даними Youcontrol). За типом господарювання для всіх аграрних виробників характерно ігнорування науково-обґрунтованих і екологічно спрямованих принципів і технологій. Спеціалізація виробництва визначається кон'юнктурою ринку, у т. ч., експортом, часто на шкоду навколишньому природному середовищу та біорізноманіттю.

У громаді немає даних про виробників, які займаються тваринництвом, садівництвом, овочівництвом тощо. Відсутність трудомістких галузей сільськогосподарського виробництва, переробних підприємств тощо спричиняє надлишок робочої сили у населених пунктах громади та примусову зайнятість в ОСГ із низьким доходом.

Особисті селянські господарства у громаді вирощують сільськогосподарську продукцію для власного споживання, продажу її надлишків на ринках, а також для підтримки родичів, які проживають за межами громади. За експертними оцінками в останні 5 років поголів'я ВРХ і свиней у домогосподарствах скоротилося вдвічі. За даними 2014 р. кожне друге домогосподарство утримувало свиней, кожне третє мало корову. На даний час поголів'я суттєво скорочене, зокрема, в с. Гірки утримується 1 корова (у недалекому минулому було 25).

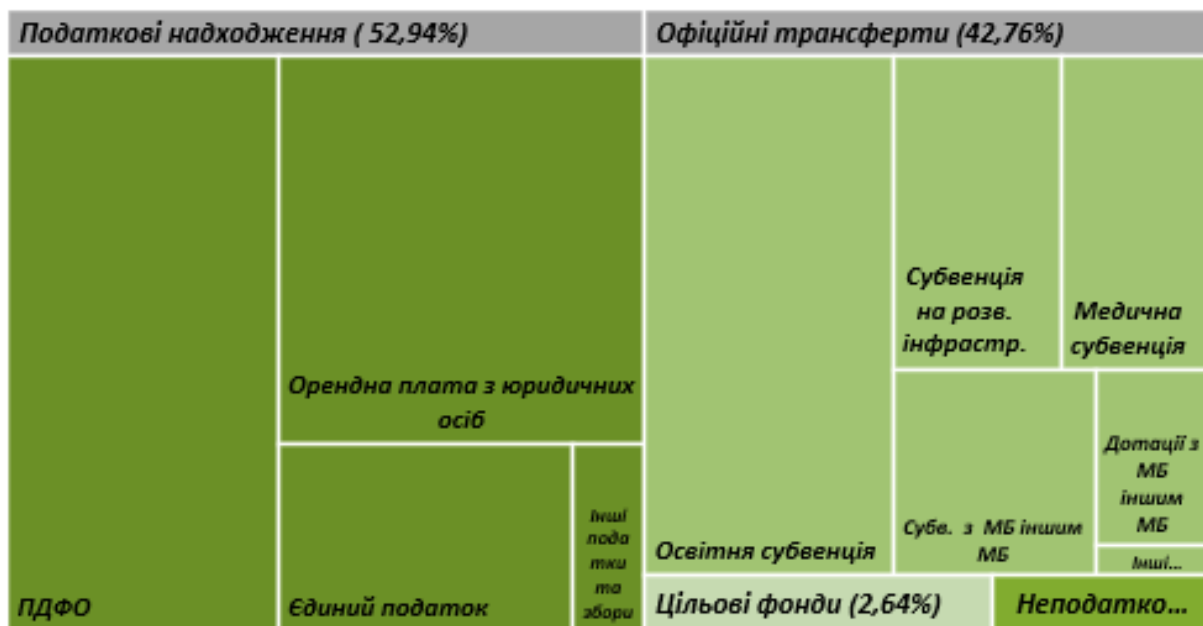
Відсутність організованих ринків збуту призводить до скорочення виробництва, у т. ч., й овочів, при цьому обмежена пропозиція продукції не потребує додаткових каналів реалізації. Замкнене коло, яке зберігається протягом 5–10 років, породжує апатію, інертність, безпорадність і безініціативність місцевого населення.

БЮДЖЕТ

Роль місцевих органів влади можна оцінити як за показниками доходів і видатків місцевих бюджетів, так і за ступенем самостійності ОМС у питаннях їх формування та використання.

За звітними даними 2019 р. загальний обсяг надходжень до бюджету Новослобідської ОТГ становив 36,4 млн. грн. Більше половини доходів (52,9%) формується за рахунок податкових надходжень (рис. 12).

Рис. 12. Структура доходів зведеного бюджету Новослобідської ОТГ, 2019 р.

Основними наповнювачами бюджету ОТГ є сільськогосподарські підприємства, які сплачують ПДФО з доходів від здачі до оренди земельних паїв і плату за землю (табл. 4).

Структура податкових надходжень свідчить, що сільське господарство є практично єдиною сферою утворення бюджету у громаді. Місцеві податки, серед яких земельний податок і орендна плата з юридичних осіб, єдиний податок із сільськогосподарських товаровиробників становили 56,6% податкових надходжень. Враховуючи, що основна частина ПДФО надходить не від отриманої заробітної плати, а з доходів від здачі до оренди земельних паїв (які часто відносять до пасивних доходів) частка сільського господарства у формуванні бюджету сягає 73%. Така монофункціональність сільської економіки стає чинником обмеження для подальшого сталого розвитку ОТГ.

Сума офіційних трансфертів, спрямованих до бюджету громади у 2019 р., становила 15,6 млн. грн (42,8% загальних надходжень). Трансфертні надходження мають цільове призначення, зокрема, фінансування

Таблиця 4. Найбільші платники та суми сплачених податків тис. грн

Назва підприємства	ПДФО		Плата за землю	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
ПП Карла Маркса-2	3959,9	4322,9	2848,1	2991,6
Військова частина 9953	512,5	290,5	0	0
ТОВ Райз Північ	296,1	371,1	642,4	1340,1
ТОВ Агрофірма «Обрій»	249,6	321,4	1350,2	1073,6
Ф/Г Троценко	182,9	220,0	7,5	0,6
ССК Ярославна	145,3	178,3	338,2	306,9
ПП Карпенко	137,1	157,2	250,6	271,6
ТОВ Агріпорт Норд	0,5	0,6	370,0	969,1
ПП Білокопитов І.А.	108,4	117,5	0	0
ПП Білокопитов В.А.	0	74,3	0	0

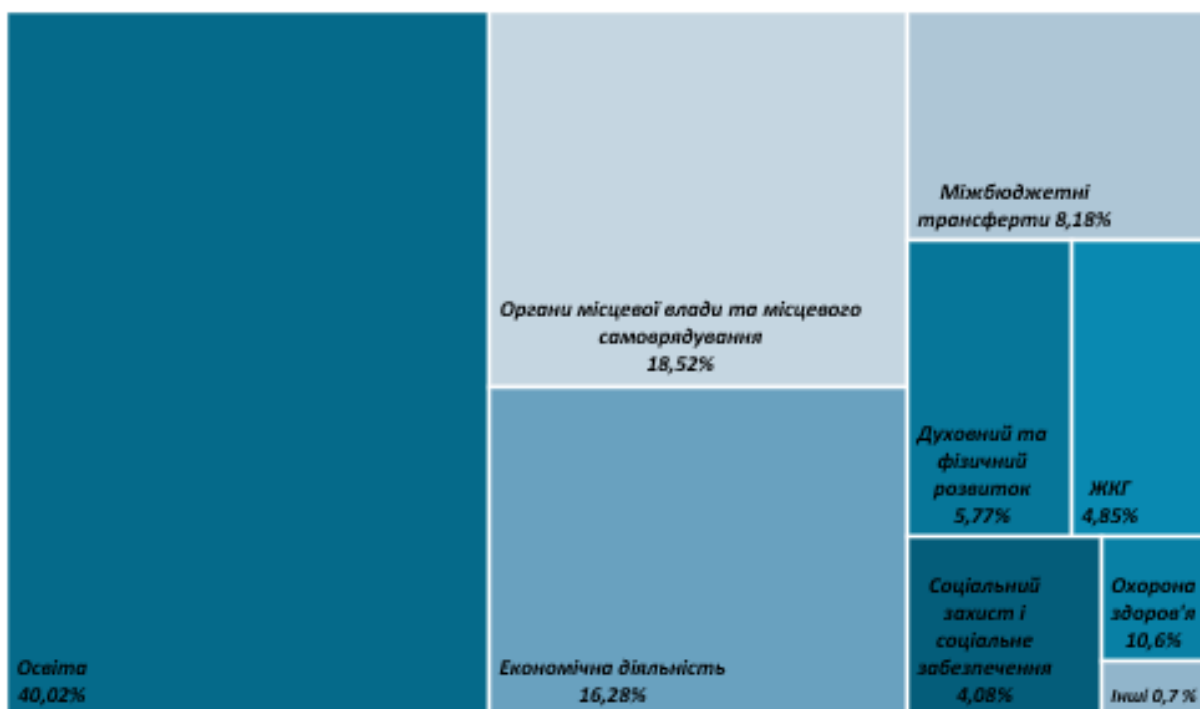
Джерело: звіт про виконання бюджету Новослобідської ОТГ за 2019 р.

переданих повноважень у сфері освіти й охорони здоров'я. Частка трансфертів на послуги освіти й охорони здоров'я, враховуючи оплату послуг, які отримують місцеві мешканці на районному рівні, становить 75%.

До загального обсягу трансфертів входить субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. У 2019 р. її сума становила 2,8 млн. грн. Згідно порядку, кошти субвенції спрямовуються на покращення систем життєзабезпечення громад, реалізацію місцевих проєктів. За колегіальним рішенням сесії громади, кошти субвенції 2019 р. були використані на придбання шкільного автобусу та ремонт вузлів обліку газу у НВК с. Нова Слобода та НВК с. Юр'єве.

Базова дотація, що надається з державного бюджету місцевим для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, 2019 р. надійшла у сумі 103 тис. грн, що свідчить про фінансову спроможність Новослобідської ОТГ (за розрахунками фіскальних органів) майже самостійно фінансувати потреби громади на рівні, не нижчому за середньо український.

Бюджет громади протягом 2018–2019 рр. збалансований, бездефіцитний. Аналіз структури видатків за сферами діяльності свідчить, що 40% сформованих із різних джерел доходів спрямовуються на освіту. Решта видатків покривають потребу органів місцевого самоврядування (18,5%), сфери охорони здоров'я (10,6%), духовного та фізичного розвитку (5,8%), соціального захисту (4%) тощо (рис. 13).

Рис. 13. Структура видатків бюджету за функціональною класифікацією, 2019 р.*

Оцінка видатків бюджету у розрізі кодів економічної класифікації свідчить, що 83% спрямовуються на споживчі потреби, та лише 17% — на придбання обладнання та предметів довгострокового користування (8,1%), капітальний ремонт і реконструкцію об'єктів (7,6%). З огляду на те, що наповнення бюджету розвитку протягом 2019 р. передбачено лише за рахунок екологічного податку у сумі 2700 грн на рік, можна констатувати, що на даний час власних фінансових ресурсів, які можна інвестувати у довгострокові проекти, у громаді немає.

Аналіз структури доходів і витрат свідчить про значну підтримку сфери освіти на місцевому рівні. Освітня субвенція з державного бюджету становить 18,7% загальних доходів, у той час як витрати на цю сферу сягають 40%. Навіть за умови законодавчо встановленого збільшення частки ПДФО, що залишається на місцевому рівні, громада не спроможна розширювати фінансування економічних проектів, тому що першою чергою забезпечується фінансування переданих державою повноважень.

У зв'язку з пандемією COVID-19 2020 р. були суттєво зменшені показники надходжень до бюджету громади. Річний кошторис із врахуванням змін затверджено у сумі 29954,8 тис. грн, що на 12% менше за минулорічні показники. На рис. 14 відображено значне скорочення надходжень протягом квітня-травня 2020 р., що стало наслідком ухваленого законопроекту № 540-IX від 30.03.2020 р. про зниження податкового навантаження на підприємців та виробників в умовах COVID-19. Закон покликаний підтримати бізнес і мінімізувати негативні наслідки кризи, а запроваджені пільги стосуються податку на нерухомість і плати за землю — саме тих податків, які наповнюють місцеві бюджети. За попередніми прогнозами втрати сільського бюджету від запроваджених законом змін становитимуть майже 700 тис. грн.

Джерело: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/25513000000/local-incomes?view=chart>

Рис. 14. Помісячна динаміка надходжень до бюджету за 2018–2020 рр.

Посилює негативні тенденції у бюджетному процесі ще і відміна субвенції на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, сума якої 2019 р. становила майже 8% від загальної суми доходів бюджету. Таким чином, у громаді суттєво будуть скорочені видатки, а саме: видатки розвитку, видатки на придбання обладнання та предметів довгострокового користування, капітальне будівництво, ремонт тощо.

Відповідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (п. 25 ст. 26, ст. 68) місцевим органам самоврядування надано право утворювати цільові фонди та затверджувати положення про порядок їх формування та використання. У Новослобідській громаді 2018 р. створено відповідний цільовий фонд. Кошти фонду призначені для забезпечення додаткового фінансування соціальної сфери, закладів освіти, культури, медицини, спорту, громадських організацій, розвитку інфраструктури та благоустрою сільської ради тощо. Цільовий фонд формується за рахунок добровільних пожертв від юридичних і фізичних осіб; благодійних внесків і пожертв громадян, організацій, установ, підприємств і плати за перелік послуг, що надаються на платній основі у громаді. Обсяг ресурсів, акумульованих і витрачених через фонд, становив 2018 р. — 640,3 тис. грн, 2019 р. — 961,7 тис.грн, 2020 р. заплановано 500 тис. грн. Всі реалізовані проекти спрямовані на покращення благоустрою у селах громади. Зважаючи, що це — додаткове фінансування, напями використання затверджуються рішенням сесії сільської ради, доцільно кошти фонду переорієнтувати на підтримку економічних ініціатив громади, завдяки яким у подальшому зростатимуть доходи громади та забезпечуватиметься фінансова самостійність.

Загальний аналіз видатків бюджету Новослобідської ОТГ, що проведений порівняно з аналогічними за площею та чисельністю населення шести сільськими громадами, свідчить про споживчу спрямованість бюджету (рис. 15). Операційні видатки, а саме: питома вага видатків на управління та на заробітну плату занадто високі, при цьому спроможність бюджету, яка визначена через оцінку видатків і доходів на 1 мешканця громади (без трансфертних надходжень) досить низька.

Рис. 15. Оцінка ефективності використання коштів

При цьому громада спрямовує видатки на довгостроковий розвиток. У рейтингу оцінок шість громад за питомою вагою капітальних видатків Новослобідська ОТГ знаходиться на третьому місці, за сумою капітальних видатків на 1 мешканця — на 4 місці.

ЗАГАЛОМ ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ БЮДЖЕТУ НОВОСЛОБІДСЬКОЇ ОТГ Є НИЗЬКОЮ. БЮДЖЕТ МАЄ СПОЖИВЧИЙ ХАРАКТЕР, ТРАНСФЕРТИ, ЯКІ НАДХОДЯТЬ, ПОКРИВАЮТЬ ПОТРЕБИ ПЕРЕДАНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ. КОШТИ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ СУБВЕНЦІЇ ТА ЦІЛЬОВОГО ФОНДУ ДОЦІЛЬНО СПРЯМОВУВАТИ НА ПРОЄКТИ, ЯКІ У ПОДАЛЬШОМУ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИМУТЬ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК У ГРОМАДІ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами проведеного комплексного соціально-економічного аналізу Новослобідської ОТГ виявлено, що разом зі значними досягненнями у становленні та розвитку об'єднаної громади існує низка завдань, вирішення яких потребує значних вкладень людських, фінансових і інших ресурсів. У всіх програмних документах громади серед пріоритетних завдань, що потребують вирішення, відзначаються: зайнятість населення, низький рівень доходів, енергозалежність, недостатність фінансових ресурсів для поліпшення інфраструктури, напрями збереження людського та нарощення кадрового потенціалу. З огляду на те, що перспективи розвитку ґрунтуються на економічній спроможності, самодостатності й ефективному використанні наявних ресурсів, перетворенні потенційних можливостей на реальні, надбання основної уваги потребує економічний блок розвитку громади.

Для реалізації проєктів економічного розвитку найбільш критичними є обмеження у людському, соціальному та фінансовому капіталах. Можливості, наявні в інституційному та ресурсному (природні ресурси) забезпечені.

З метою розробки виважених рішень у сфері економічного, соціального, інституційного розвитку Новослобідської громади систематизовано сильні та слабкі сторони, визначені можливості та загрози подальшого розвитку.

Сильні сторони

- ✓ Налагоджена система управління та сформована мережа для надання послуг населенню на місцевому рівні;
- ✓ Готовність керівництва громади до впровадження змін;
- ✓ Створений Цільовий фонд розвитку громади;
- ✓ Сприятливі умови для майбутнього розвитку аграрної діяльності;
- ✓ Наявний вагомий природний потенціал для використання як в економічній сфері, так і у рекреаційній діяльності, зокрема, території ПЗФ і Смарагдової мережі;
- ✓ Налагоджені механізми соціальної відповідальності сільгосп підприємств;
- ✓ Відсутні промислові об'єкти, які би негативно впливали на навколишнє середовище;
- ✓ Наявний потенціал культурних і історичних пам'яток, потенційно привабливих для туристів;
- ✓ Взаєморозуміння мешканців громади у питаннях національного та релігійного контексту;
- ✓ Створена мережа для культурного, мистецького та спортивного розвитку;
- ✓ Гендерний паритет у різних сферах суспільного життя.

Слабкі сторони

- ✓ Відсутність достатньої кількості суб'єктів малого та середнього бізнесу;
- ✓ Традиційність сільськогосподарського виробництва, відсутність інноваційних проєктів;
- ✓ Нерозвиненість позааграрної економічної діяльності у громаді;
- ✓ Відсутність переробних підприємств, зокрема, молочного профілю за наявності ресурсних можливостей;
- ✓ Відсутність туристичної інфраструктури (місць для проживання, закладів харчування, мережі розважальних закладів, туристичних продуктів);
- ✓ Обмеженість фінансових ресурсів для реалізації ідей і проєктів;
- ✓ Недостатність власної бази оподаткування для наповнення бюджету;
- ✓ Неінвентаризовані ресурси громади;
- ✓ Відсутність кадрового резерву для управління громадою; слабкий рівень комунікації та залучення мешканців до процесів управління громадою;
- ✓ Нерозвиненість соціального капіталу (неусвідомлення переваг командної роботи);
- ✓ Обмежений доступ до мережі інтернет, погана якість мобільного зв'язку;
- ✓ Потреба у ремонті значної частини доріг місцевого значення;

Можливості

- ✓ Законодавчі зміни, які сприяють підвищенню спроможності ОТГ (передача земель, ставки місцевих податків, самостійність у використанні бюджетних коштів);
- ✓ Відкритість до співпраці з іншими громадами, окремими селами;
- ✓ Наявний потенціал для розвитку сільського господарства;
- ✓ Наявність природних ресурсів, зокрема, земельних ділянок для використання у комерційних цілях;
- ✓ Наявність в ОТГ вільних приміщень і об'єктів для можливого розміщення підприємств чи бізнесу;
- ✓ Наявність природних ресурсів для розвитку локальних проєктів альтернативної енергетики;
- ✓ Наявність покладів природних копалин — торф, глина, крейда;
- ✓ Значна кількість ОСГ і неформально зайнятого населення для залучення до інноваційних проєктів.

Загрози

- ✓ Розташування у прикордонній території;
- ✓ Політична нестабільність;
- ✓ Постійна зміна законодавства;
- ✓ Зміна податкового законодавства (через Covid-19) і відсутність компенсаційної підтримки держави;
- ✓ Відміна інфраструктурної субвенції;
- ✓ Загальний слабкий стан економіки країни;
- ✓ Низький рівень заробітної плати працівників бюджетної сфери;
- ✓ Високі ціни на енергоносії;
- ✓ Тіньовий сектор економіки (ухилення від сплати податків, неформальна зайнятість);
- ✓ Посилення трудової міграції;
- ✓ Наслідки кліматичної зміни (підвищення температури, зниження рівня ґрунтових вод);
- ✓ Недотримання сільгоспідприємствами науково-обґрунтованих заходів сівозміни;
- ✓ Демографічна криза (старіння населення, від'ємне сальдо відтворення населення);
- ✓ Занадто низька щільність населення.

Для активізації місцевої економіки на основі наявного потенціалу та посилення фінансової спроможності Новослобідської громади доцільним буде започаткування наступних проєктів:

I. Агрокластер «Пермакультура Сумщини»

Природні ресурси громади, значна кількість особистих селянських господарств, віддаленість від центрів ділової активності, території природно-заповідного фонду та Смарагдової мережі створюють можливості для реалізації екологічних аграрних проєктів на території Новослобідської ОТГ, одним з яких стане «Пермакультура Сумщини».

Пермакультура — це сучасний підхід до ведення сільськогосподарського виробництва у гармонії з природними процесами, з мінімальними витратами праці та без шкоди для довкілля. Основною філософією розвитку пермакультури є турбота про землю, справедливий розподіл, турбота про людей (рис.)

Пермакультура, як унікальна система господарювання, має на меті використовувати силу людського розуму для заміни мускульної сили або енергії природного пального. Вміння виявляти та встановлювати зв'язки з усіма елементами навколишнього середовища дозволить гармонійно розвиватися. До кращих птахогосподарств, що вирощують качок, належать СТОВ «Племптахозавод «Коробівський» Черкаської області, ТОВ «Колос-Агро Трейд» Сумської, АП «Благодатненський птахопром» Миколаївської, ТОВ «Гримат Груп» Херсонської, ПС ППП «Здолбунівське» Рівненської областей.

Джерело: <https://permaculture.in.ua/index.php/uk/navchannia-ua/bazovi-poniattia-ua>

В Україні популяризацією ідей пермакультури, інформаційною підтримкою господарств і навчанням займається Громадська спілка «Пермакультура в Україні»⁵. За ініціативи спілки систематично проводяться навчальні курси перманентного дизайну, тури й екскурсії до вже наявних господарств. «Пермакультура Сумщини» може приєднатися до громадської спілки та стати частиною платформи для пермакультурних господарств і проєктів, на якій пропонується органічна продукція, навчально-демонстраційні екскурсії, послуги з зеленого туризму, пермакультурний дизайн тощо.

Проєкти пермакультури в Україні тільки починають реалізовуватися. Перші здобутки та досвід демонструють:

- «Малиновий рай» на Львівщині, в якому на площі 0,5 га росте малина, посаджений лісосад із видовим різноманіттям і проводяться екскурсії зі збором ягід (<http://hutorianka.com.ua/malinoviy-ray/>);
- «Живий дім» на Харківщині, який спеціалізується на лісосадівництві, бджільництві, органічному землеробстві, аквакультурі, гончарстві ([https://www.permaculture.in.ua/index.php/uk/projects-and-events/merezha-tsentriv-permakultury/37-centers/128-dim](https://www.permaculture.in.ua/index.php/uk/projects-and-events/merezha-tsentriv-permakultury/37-centers/128-dim;));
- пермакультурне господарство «Вотчина Харченко» на Черкащині, яке представляє зелений туризм; екобудівництво; тілесні практики (<https://www.facebook.com/VotchinaHarchenko/>);
- «Господарство родини Білоус» на Хмельниччині, рослинництво в якому на самозабезпеченні та відповідає всім стандартам пермакультурного господарювання <https://denzadnem.com.ua/khmelnichchyna/42307>) й інші.

Успішні проєкти розвитку пермакультури функціонують у сферах⁶: відновлення земель, покращення ґрунтів, управління водними ресурсами й охорона дикої природи, відновлення яблуневих садів із контрольованим випасом овець і кіз, збереження екологічного різноманіття (орхідеї, метелики); механічної обробки ґрунту без нанесення шкоди ґрунтовим мікроорганізмам (без перевертання скиби) й аерації ґрунту (працює на електриці, тому у перспективі може функціонувати за рахунок лише відновлювальних джерел енергії); інноваційної технології для дрібного фермерства (глибоке мульчування) — обробка без оранки, поливу, прополки, використання добрив і інших хімікатів.

Ознайомлення із прикладами та досвідом зарубіжних проєктів стане корисним для ініціаторів пермакультурного дизайну у громаді.

⁵ <https://www.permaculture.in.ua/index.php/uk/>

⁶ <https://permaculture.in.ua/index.php/uk/projects-and-events-ua/permakultura-dlia-ferm-ua/33-permakultura-dlia-ferm/84-tur-po-fermakh>

УГОРЩИНА: БІОРІЗНОМАНІТТЯ СЕРЕД ПОЛІВ ІЗ МОНОКУЛЬТУРОЮ

На 12 га сімейної ферми в Угорщині родина вирощує фрукти й ягоди. Більшу частину ділянки становить лісосад. За принципом алейного землеробства дерева висаджені рядами з широкими міжряддями, що слугують як сінокіс. Серед фруктових дерев — яблуні, груші, айва. Вирощується шипшина, глід різних сортів, аронія та бузина, з яких на місці, у підвалі будинку, виробляються екологічні сиропи, соки та джеми.

Серед лісосаду є ділянка хвойних дерев. З ялин власники збирають шишки, які додають до яблучного соку для хвойного смаку. Під хвойними деревами ростуть гриби. Гілки хвойних дерев компостують, щоб отримати кислий ґрунт для майбутнього вирощування чорниць.

Утримуються тварини: декілька корів, кіз, коней, віслук і кури. З молока роблять сири.

Джерело: <https://novakahovka.city/read/experiance/66065/dosvid-yak-ukrainci-pobuvali-u-shistoh-permakulturnih-centrah>

КАНАДА: «ПЕРМАКУЛЬТУРНИЙ САД»

Проект народився як монокультурний сад (яблука) на 5 га земельних угідь. Обмеження органічної моделі землеробства підштовхнули засновників перетворити майже 2 га на пермакультурний сад. Це — унікальна екосистема, яка піклується про себе самостійно. Сад створений за технологією NAP паттерну: плодові й азотфіксуючі дерева висаджуються разом, що збільшує врожайність і ліквідує залежність від додаткових добрив.

У саду 80 сортів яблук, кілька сортів груші, вишні, сливи, а також різних видів інших овочів і фруктів. Культури висаджені рядами так, щоб час збору врожаю в одній лінії припадав на «вікно» у 10 днів. Між проходами росте трава для випасу птахів.

На фермі застосовується бізнес-модель, за якою покупцями можуть стати тільки ті, хто безпосередньо бере участь у зборі врожаю. Це на 40% скорочує витрати на робочу силу, упаковку продукції.

Miracle Farms діє й як навчальний майданчик: тут проводяться практичні майстер-класи з розведення та переробки птаху, ведення розплідників, пермакультурного дизайну, а також екскурсії.

Доходи поділяються так:

70% — продаж продукції (від м'яса птахів, фруктів і овочів до сухофруктів і трав);

20% — освітня діяльність;

8% — екскурсії фермою;

2% — консультації.

Джерело: <https://miracle.farm/en/>

СЛОВАКІЯ. ЛАВАНДОВА ФЕРМА

Власники розпочали пермакультурне господарювання з проходження курсу пермакультурного дизайну, на якому із групою був розроблений ландшафт ділянки. Відповідно висадили всі дерева точно так і у тих місцях, де було заплановано. Лаванда займає 30 соток землі, зараз закладається значно більша плантація.

Лаванда, перспективна рослина з точки зору вирощування (потепління клімату, невибагливість до якості ґрунту), та можливостей реалізації. Продаж квітів разом із власноруч виробленою ефірною олією збільшує ефективність господарювання у рази.

Крім рослин, на фермі є тварини — вівці, кози, кури.

Джерело: <https://novakahovka.city/read/experiance/66065/dosvid-yak-ukrainci-pobuvali-u-shis-toh-permakulturnih-centrah>

Діяльність у сфері пермакультури не потребує великих фінансових вкладень. Це — заробіток на власній ділянці та власному креативному мисленні. Для започаткування необхідно: усвідомити свої бажання, оцінити власні можливості, пройти курс навчання пермакультурного дизайну та реалізувати проєкт.

Пермакультуру найбільш часто пов'язують із садівництвом і землеробством, а її принципи, етика та методи дизайну можуть бути адаптовані та використані кожною людиною для досягнення більш гармонійного та сталого способу життя. Пермакультура використовує місцеві ресурси, забезпечує отримання максимальної вигоди від знань і вмінь, спираючися на традиційну мудрість, науку та здатність спостерігати та вчитися у навколишнього світу.

II. Диверсифікація сільськогосподарської діяльності

економіка громади монофункціональна та повністю залежить від сільського господарства, рослинницька спеціалізація якого обмежуватиме у подальшому і продуктивну зайнятість, і наповнення місцевого бюджету, і конкурентоспроможність малих господарств тощо. Відсутність переробних підприємств у громаді, зовнішня монополізація ринку сировини та зниження закупівельних цін спричиняють значні втрати малих сільськогосподарських виробників, недоотримання доходів місцевих бюджетів. Подолати цей виклик можливо шляхом:

- 01** Створення сільськогосподарського кооперативу для поглиблення переробки сільгосппродукції на місцях (переробка молока, сироваріння, пакування молочної продукції тощо).
- 02** Відродження садівництва й овочівництва (кооператив або комунальне підприємство).
- 03** Створення сучасного високотехнологічного цеху (комунального підприємства) з переробки дикоросів (ягід, лікарських трав) і плодово-ягідної продукції, вирощеної в ОСГ для надання послуг населенню громади з переробки (сушіння, заморозки), зберігання та збуту готової продукції (Проект «ДИКОРОСИ»).

Значну частину території Новослобідської ОТГ (8,1 тис. га) становлять ліси, у т. ч., 3,8 тис. га — природоохоронна зона. Ці природні ресурси мають значний економічний потенціал зі сталим ефектом. Також у громаді обліковуються 1029 осіб (половина населення старша за 16 років), зайнятих лише в особистих селянських господарствах. Потенційно більшість цих людей можуть бути залучені до проекту «Дикороси». Значна частина населення займається збором ягід і дикоросів, проте, через відсутність умов для переробки змушені здавати сировину оптовим закупівельникам за низькою ціною.

Оскільки на території ОТГ відсутні будь-які промислові підприємства й економічна діяльність зосереджена лише у сільському господарстві та торгівлі, формування додаткової економічної активності матиме суттєвий ефект. Запропонований проект полягає у створенні умов для заготівлі, переробки та збуту готової продукції на основі дикоросів, як наряду диверсифікації зайнятості місцевого населення, збільшення доходів селян, створення нових робочих місць, наповнення бюджету громади, розвитку перспективного ефективного бізнесу на сталій основі.

Проектом передбачено закупівлю обладнання для переробки дикоросів на основі мультиджерельного співфінансування: власні кошти ОТГ, грантова підтримка (у т. ч., фонд ДФРР), державна субвенція.

На базі нового створеного комунального підприємства на закупленому обладнанні здійснюватиметься первинна переробка сировини та доведення її до етапів кінцевого споживання. Реалізація кінцевого продукту зі створеною на місці доданою вартістю, а не сировини, формування більших партій однотипної продукції на відміну від розрізнених індивідуальних поставок не лише підвищить ціну реалізації продукції, а і дасть можливість ставати повноправним суб'єктом на ринку аналогічної продукції. Інвестиція у закупівлю обладнання стане запорукою

економічного розвитку на сталій основі та відкриє перспективи для майбутнього розвитку громади.

У результаті реалізації проєкту буде створюватися додана вартість безпосередньо у громаді. Закупівля сучасного обладнання дозволить розширити асортимент продукції, завоювати нові ринки, скоротити витрати та час праці, підвищити якість продукції, покращити збереження продукції тощо.

Аналогічні проєкти діють на території України та доводять свою ефективність.

Завдання проєкту: запровадження інноваційних технологій у процесі переробки сільськогосподарської продукції та дикоросів як напряду диверсифікації зайнятості місцевого населення, збільшення доходів селян, створення нових робочих місць, наповнення бюджету громади, розвитку перспективного сталого бізнесу на базі громад.

Реалізація проєктів забезпечить:

Фінансово-економічну сталість:

- створення доданої вартості на місцевому рівні;
- створення нових робочих місць;
- збільшення асортименту сільськогосподарської продукції;
- зростання доходів місцевого населення.

Соціальну сталість:

- посилення соціальної комунікації між людьми;
- диверсифікацію зайнятості;
- уповільнення міграційних процесів серед населення працездатного віку та залучення до ведення бізнесу;
- збереження, стимулювання та посилення традиційного сільського виду діяльності

III. Виробництво пелет — енергонезалежність, екоефективність, фінансова спроможність

За рахунок бюджету громади утримується ряд об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема, 9 медичних установ, у т. ч., 7 фельдшерсько-акушерських пунктів і 2 амбулаторії загальної практики, три навчально-виховних заклади, 10 закладів культури, шість приміщень, в яких розташовані органи місцевого самоврядування.

У програмі соціально-економічного розвитку громади на 2020 р. зазначено, що опалення будівель бюджетної сфери не відповідає сучасним вимогам до енергоефективності. Для закладів культури тепlopостачання неорганізоване, має місцевий характер і не завжди підтримується нормативна температура у приміщеннях. Таким чином, проблема ефективного енергопостачання з кожним роком стає все більш актуальною для громади. Подолати цей виклик можливо шляхом:

Організації власного виробництва паливних брикетів (пелет) із органічної сировини (соломи, відходів кукурудзи, чагарникових верб, очерету, інших деревних відходів — обрізаних гілок, тріски тощо).

Проблема, на розв'язання якої спрямовано проєкт

Внаслідок сучасних тенденцій до підвищення вартості енергоносіїв, зокрема, основного ресурсу для опалення — природного газу — необхідні альтернативні джерела, які би його замінювали. Біопаливо вдало замінює природний газ, будучи відновлювальним джерелом енергії. Негативний вплив на довкілля практично нівелюється тим, що під час зростання дерева вбирає вуглекислий газ, покращує стан довкілля, а при спалюванні біопалива виділення газів є практично у тій самій кількості, в якій було засвоєно. Для комфорту роботи з біопаливом і автоматизації у процесі спалювання та підтримування необхідної температури у котлах застосовують біопаливні пелети з тирси, щепи з дерев, соломи.

На території Новослобідської громади (на більшій частині території заказників) розповсюджені зарості чагарникових верб, а також очерету звичайного. Ці природні ресурси можуть стати сировиною для розвитку локальних проєктів альтернативної енергетики. Також постійно наявний запас соломи, достатньо й інших деревних відходів — обрізаних гілок, тріски, відходів кукурудзи тощо.

Постачання матеріалу для роботи пелетно-брикетної лінії дасть змогу утилізувати непридатну для іншого використання сировину, забезпечити робочими місцями частину мешканців громади. Крім того, на підмоклих місцевостях можна посадити енергетичну вербу, яка є високоефективним ресурсом для виробництва пелет.

Також на території громади є потенційні споживачі продукції пелетної установки: від адміністративних будівель до підприємств і приватних садиб, обладнаних твердопаливними котлами.

У результаті частина мешканців отримає додатковий заробіток і громада отримає додаткову енергію

завдяки відновлювальним джерелам сировини.

Об'єктом проекту є лінія з виробництва паливних брикетів, яка буде розташована на території громади. Лінія перебуватиме у власності громади на балансі комунального підприємства та забезпечуватиме паливним ресурсом об'єкти як бюджетної сфери, так і реалізуватиме їх підприємствам і населенню.

Роботи з підготовки території та приміщення, підведенню необхідних комунікацій виконуються силами громади. Встановлення та запуск лінії проводиться постачальником обладнання.

Виконання проекту забезпечить:

Фінансово-економічну сталість:

- зниження вартості енергоносіїв для місцевих споживачів;
- наповнення бюджету громади;
- створення нових робочих місць;
- економія коштів на опалення будівель, які перебувають на балансі громади;
- забезпечення місцевої потреби в альтернативних джерелах енергії.

Екологічну сталість:

- виробництво екологічної продукції;
- ощадливе ставлення до природних ресурсів;
- ліквідація відходів обробки деревини, сільського господарства;
- зменшення викидів CO₂ до атмосфери (на відміну від простого спалювання листя, рештків тощо).

Соціальну сталість:

- зменшення витрат членів громади на опалення;
- забезпечення споживачів альтернативним паливом.

**ЗАПРОПОНОВАНІ ПРОЄКТИ СПРЯМОВАНІ НА ПІДВИЩЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАДИ, ЗРОСТАННЯ
ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ ГРОМАДИ, СТВОРЕННЯ
НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ, ЗБІЛЬШЕННЯ РІВНЯ ДОХОДІВ
І ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ГРОМАДИ**

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ СОЦІОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДИ:

Залучення фінансових ресурсів:

- ✓ платформа «Все для малих і середніх підприємств»
<http://www.smedevelopment.info/>;
- ✓ Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад»
<http://dobrobut-hromad.org/>;
- ✓ онлайн-платформа «Спільнокошт»
<https://bigggidea.com/>;
- ✓ онлайн-платформа «Na-Starte»
<https://www.airfunding.net/>;
- ✓ портал ГУРТ (у розділі «Гроші» — гранти, премії, стипендії, тендери, конкурси, що передбачають грошову винагороду; у розділі «Навчання» – анонси тренінгів, семінарів, вебінарів, навчальних поїздок, освітніх зустрічей) <https://gurt.org.ua/about/>;
- ✓ Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР)
<http://dfrr.minregion.gov.ua/>;
- ✓ електронний майданчик для виробників сільськогосподарської продукції
<https://www.ar.gov.ua/>

пошук ринків збуту сільськогосподарської продукції:

- ✓ онлайн-платформа «Відкритий ринок»
<https://rynok.in.ua/>;
- ✓ торговий форум онлайн:
<https://hgozt.org/tfonline/>;

сервіси та можливості, представлені Міністерством та Комітетом цифрової трансформації України, щодо започаткування нового бізнес-проекту та ефективної його реалізації:

- ✓ <https://business.diia.gov.ua/services>.

розвиток сільського туризму:

- ✓ поради з розвитку туризму, тренінги з брендингу території громади
[https://school.tourinform.org.ua/trainings/;](https://school.tourinform.org.ua/trainings/)
- ✓ ефективні практики
[https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2019/september/issue-3/article-70474.html?wn=google_ads_iframe_%2F141806220%2FiFactor_top_bnr_0&r1=;](https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2019/september/issue-3/article-70474.html?wn=google_ads_iframe_%2F141806220%2FiFactor_top_bnr_0&r1=)
- ✓ пріоритетні напрями розвитку
[https://agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/donetska-14.06.19_compressed.pdf;](https://agro.dn.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/donetska-14.06.19_compressed.pdf)
- ✓ розміщення інформації щодо вільних садиб з метою активного залучення туристів
[https://www.greentour.com.ua/region?page=4&per-page=25.](https://www.greentour.com.ua/region?page=4&per-page=25)

забезпечення енергетичної самодостатності громад:

- ✓ Європейський банк реконструкції та розвитку (підтримка муніципальних проєктів з енергоефективності, тепlopостачання і транспорту) <https://www.ebrd.com/cs/Satellite?c=Content&cid=1395238517239&d=&pagename=EBRD-RU%2FContent%2FContentLayout>;
- ✓ ефективна практика створення револьверних фондів на рівні громад
<https://www.lyublynets-gromada.org.ua/docs/projects/20-8/p09.pdf>;
- ✓ розміщення інформації щодо проєкту з розвитку відновлюваної енергетики на сайті Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України <https://uamap.org.ua/>;
- ✓ проведення онлайн-вебінарів та конкурсів на отримання грантів
<https://decentralization.gov.ua/energoeffect>;
- ✓ створення енергетичних кооперативів
https://ua.boell.org/sites/default/files/2019-11/%D0%95%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8_%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4.pdf;

тренінги для представників органів місцевого самоврядування щодо забезпечення ефективного розвитку ОТГ:

- ✓ [https://moodle.hromady.org/;](https://moodle.hromady.org/)

Контакти ГО «Екодія»

Адреса:
вул. Саксаганського, 52А, Київ, 01033

Поштова адреса:
а/с 26, Київ, 01032

+38 044 353-78-41
+38 044 362-32-18

info@ecoaction.org.ua
ecoaction.org.ua

